

bittere teleurstelling en de ontgoocheling onder hen was groot. Sommige overlevenden raakten er langzaam maar zeker van overtuigd, dat het uitblijven van een betere wereld te wijten was aan onbegrip of zelfs onwil. De begripskloof komt volgens Van den Berghe regelrecht voort uit de spanning tussen utopie en realiteit en heeft de vorm en de inhoud van de communicatie met buitenstaanders beïnvloed. Het is dan ook niet juist alleen hen verantwoordelijk te stellen voor de moeizame communicatie.

Van den Berghe concludeert dat schuldgevoelens centraal staan in de relatie tussen 'insiders' en 'outsiders'. Het schuldgevoel waardoor veel overlevenden van de nazi-kampen worden geplaagd, wordt aangewakkerd door onbezonnen voorspellingen van buitenstaanders over hun heldhaftig gedrag in vergelijkbare situaties. Aan de andere kant stellen sommige ex-gevangenen de 'buitenstaanders' verantwoordelijk voor het niet in vervulling gaan van hun onrealistische verwachtingen. Een open dialoog is nodig, aldus de auteur, omdat blijven hameren op de onoverdraagbaarheid en onbegrijpelijkheid van de kampervaring ondoelmatig is en zelfs een averechts effect kan hebben.

De lezer moet over het nodige doorzettingsvermogen beschikken om zich een weg te kappen door een wel erg dicht woud van ingewikkelde en lange zinnen. Van den Berghe bedient zich royaal van sociologisch en psychologisch jargon en vervalt geregeld in herhalingen. Hoewel dit de toegankelijkheid van het proefschrift niet bevordert, is de verdienste van het onderzoek overigens buiten kijf. Het is een belangrijke aanzet tot een wetenschappelijk verantwoorde behandeling van ooggetuigeverslagen over de nazi-kampen. Meer in het algemeen is het ook een bijdrage aan het debat over de bruikbaarheid van ego-documenten als historische bron. Met de toekenning van de Provinciale Prijs voor Geschiedenis van Oost-Vlaanderen 1987 heeft Van den Berghe de erkenning gekregen die hij verdient.

C. Kristel

J. H. J. van den Heuvel, D.M. Ligtermoet, *Burgemeesters tussen wanorde en wederopbouw. Het naoorlogse herstel van het openbaar bestuur in de provincie Zeeland* (Middelburg: Den Boer, 1987, 217 blz., f32,50, ISBN 90 70027 97 6).

Een van de grootste problemen, waarvoor de Nederlandse regering in Londen zich zag gesteld, was het uitstippelen van het beleid voor een spoedig herstel van het openbaar bestuur na de bevrijding. Van den Heuvel en Ligtermoet, beiden verbonden aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, de eerste als hoogleraar politicologie en de tweede als medewerker van het Instituut voor sociaal-wetenschappelijk onderzoek en onderwijs, hebben naar de concrete uitwerking van dat beleid een case-study verricht op het lokale niveau in de provincie Zeeland. Kern van de hele problematiek van de wederopbouw van de plaatselijke bestuursvoorziening bleek in de praktijk al heel gauw te liggen bij de zuivering van het burgemeesterscorps en zo zijn de twee onderzoekers ertoe gekomen om zich vooral daarop te concentreren.

Een case-study dus. Toch bestaat het boek voor het merendeel uit een behandeling van de beleidsvoornemens, zoals neergelegd in de wetsbesluiten over de bestuursvoorzieningen en de zuivering. Drie van de vijf hoofdstukken zijn hieraan gewijd en ook al wordt uiteengezet, hoe de uitvoering van een en ander in Zeeland was gedacht, lijkt dat een beetje veel van het goede, omdat men voor deze algemene thematiek inmiddels elders uitstekend terecht kan. Maar de uitvoerigheid bewijst wel haar diensten bij het begrijpen van de feitelijke gang van zaken, die

in de twee slothoofdstukken nauwgezet wordt beschreven. In het ene hoofdstuk wordt geval voor geval nagegaan, waarom, hoe en wanneer een gemeente een waarnemend burgemeester kreeg en wie er allemaal invloed uitoefende op de aanwijzing van de functionaris. In het andere hoofdstuk wordt de brisante kwestie van de zuivering van het Zeeuwse burgemeesterscorps behandeld; voor zover mogelijk is de procesgang aangegeven, zijn de gronden voor de opgelegde maatregelen genoemd en is zicht geboden op alle actores. De geringe terughoudendheid, waarmee de onderzoekers verslag doen, valt met name hier op en is te prijzen. De tere materie van de zuivering komt kennelijk steeds meer binnen het bereik van het serieuze onderzoek, zelfs als dat onderzoek zich wil richten op individuele gevallen. Zo hebben Van den Heuvel en Ligtermoet — zonder beperkingen? — inzage gekregen in de archieven van alle bij de zuivering betrokken commissies en instanties.

Het gangbare beeld van de chaos in die eerste naoorlogse tijd, waarin de ex-illegaliteit, het Militair Gezag en de burgerlijke autoriteiten om de voorrang vochten en waarin men de zuivering (evenals ook de bijzondere rechtspleging) mee gebruikte om openstaande rekeningen te vereffenen, krijgt in dit boek enkele retouches. Voor 53 van de 97 burgemeestersplaatsen moesten waarnemingen worden geregeld en in 47 gevallen is een zuiveringsprocedure gestart; van de in totaal 87 Zeeuwse burgemeesters, die bij de bevrijding konden terugkeren, is 33% gestraft in de vorm van ontslag of berisping. Wat dit precies zegt over de kwaliteit van het burgemeesterscorps in de bezettingsjaren, kan uiteraard pas worden bepaald, als alle provincies aan een dergelijk onderzoek zijn onderworpen, maar het heeft er de schijn van dat Zeeland geen uitzondering vormde. Wel stellen de onderzoekers vast dat Zeeland in zoverre van het patroon afweek, dat hier in tegenstelling tot bijvoorbeeld in Brabant en Limburg de competentiegeschillen tussen illegaliteit, Militair Gezag en commissaris van de koningin aanzienlijk minder talrijk waren. Natuurlijk openbaarden zich zeker in de eerste fase van de zuivering ook in deze provincie onfrisse praktijken, kwamen bevoegdheidsoverschrijdingen voor en was commotie onder de bevolking niet te vermijden, maar door de goede persoonlijke verhoudingen tussen de leiders van de Ordedienst, het Militair Gezag en het burgerlijk bestuur bleven diepgaande conflicten uit. Voor het Militair Gezag valt de balans in Zeeland bepaald niet negatief uit.

Zowel in de inleiding als in de slotbeschouwing benadrukken Van den Heuvel en Ligtermoet dat zij niet wensen te oordelen. Een normatieve vraagstelling hebben zij bewust niet willen hanteren. Met de nog geringe afstand in tijd als voornaamste motief noemen zij het een hachelijke zaak meer pretenties te hebben dan alleen te pogen inzicht te verwerven in wat er in en vlak na de bezetting van ons land gebeurde. Bij een onderzoek als het hunne, waarbij maar al te gemakkelijk op de persoon kan worden gespeeld, acht ik dit een begrijpelijke houding. De studie draagt dan ook een sterk empirisch en descriptief karakter. De systematiek van het bestuursherstel en de zuivering staat centraal. Daar waar geen namen hoeven te worden genoemd, gebeurt dat daarom ook niet. Dat is met name het geval in het meest kwetsbare gedeelte van het boek: dat over de zuivering van het burgemeesterscorps. De voorzorg om niet te kunnen worden beticht van ook maar de geringste zucht om doopcelen te lichten gaat echter wel heel ver. Zo wordt op bladzijde 184 in een citaat over de burgemeester van Yerseke de naam vervangen door (-). Zo'n voorzorg is misplaatst, want heuristisch gezien is het toch wel heel simpel om te achterhalen om wie het hier gaat.

Dit soort onderzoek, waarbij gepaste openheid wordt betracht, heeft, dunkt mij, niet slechts wetenschappelijke betekenis. De maatschappelijke waarde ervan lijkt ook groot te zijn. Door 1940-1945 en door wat erna gebeurde zijn veel frustraties ontstaan, die nog steeds doorwerken. Het kan een therapeutische uitwerking hebben te weten, hoe het toen allemaal is (mis)gegaan.

De dingen moeten dan wel bij naam kunnen worden genoemd, zonder evenwel dat onmiddellijk het (ver)oordelend vingertje wordt geheven. Alleen al in dit opzicht verdient het boek van Van den Heuvel en Ligtermoet een goede ontvangst. Met anderen, die hen in de laatste jaren op andere terreinen van de zuivering (kunstenaars, artsen, advocaten, pers) zijn voorgegaan, hebben zij aangetoond dat voor serieus onderzoek naar de praktijk van de zuivering de archieven niet langer gesloten zijn. Daarom is het te hopen dat het niet bij dit Zeeuwse onderzoek blijft.

J. Bosnians

M. F. Westers, *Mr. D. U. Stikker en de na-oorlogse reconstructie van het liberalisme in Nederland. Een zakenman in de politieke arena* (Dissertatie Utrecht; Amsterdam: De Bataaf - sche Leeuw, 1988, 312 blz., f49,50, ISBN 90 6707 180 3).

Over een belangwekkend man is een belangwekkend boek te schrijven en dat heeft M. F. Westers gedaan. Zijn relaas over mr. D. U. Stikker en de na-oorlogse reconstructie van het liberalisme in Nederland is op datgene wat eerder is verschenen zowel een toevoeging van nieuwe feiten als een handzame ordening van wat al eerder bekend was. De persoon van Stikker wordt ten volle rechtgedaan. De opzet van de studie is aantrekkelijk. Naast uitgebreid hanteren van archieven, literatuur (waarbij ik Scholtens dissertatie over de SER mis) zijn uitvoerige interviews afgenomen en heeft een 'meelees- en commentaargroep' gefunctioneerd. De schrijver voldoet bovendien aan de eerste opdracht van een historicus, hij hanteert een prettig leesbare stijl en vertelt een herkenbaar verhaal. Door de publikatie van dit werk en een aantal studies die in verband met het veertigjarig jubileum van de VVD zijn verschenen is een duidelijke achterstand in de geschiedschrijf verij over het na-oorlogse liberalisme in vergelijking met andere politieke stromingen meer dan gecompenseerd.

Het boek van Westers behandelt, na een kenschets van Stickers persoonlijkheid, achtereenvolgens de oprichting van de Partij van de Vrijheid, een liberale partij die zo niet mocht worden aangeduid, de totstandkoming van de VVD en Stickers ministerschap, met als gevolg de verslechterende relatie met de VVD en vooral met de politieke aanvoerder, Oud. Terecht besteedt Westers daar in zijn boek grote aandacht aan, maar dan is Stickers bemoeienis met de reconstructie van het liberalisme ten einde. Zodra Stikker kiest voor het ministerschap is de opmars van Oud een beslissend feit voor de ontwikkeling van het na-oorlogse liberalisme. Westers geeft dat impliciet aan doordat hij enkele keren gewag maakt van het feit dat Stikker overweegt om als partijloze minister van buitenlandse zaken op te treden tengevolge van de contactstoornissen met de Tweede Kamerfractie en vooral met Oud. Stickers brief van 7 januari 1951 spreekt boekdelen (210), vooral als het gaat om de koersverandering die hij ten opzichte van de voor-oorlogse Liberale Staatspartij had willen realiseren. Dat geldt niet minder voor zijn brief van 6 maart 1951 aan Oud en zijn reactie in april aan Rutgers met betrekking tot zijn herverkiezing als lid van de Verkiezingsraad van de VVD, het feitelijk beslissende college over kandidaten-lijsten bij Kamerverkiezingen (236). Deze opsomming van door Westers gereleveerde feiten is bij lange na niet volledig. Gezien het onderwerp van deze studie had het mijns inziens voor de hand gelegen als de schrijver de conclusie dat op dat ogenblik zijn invloed op de ontwikkeling van het liberalisme in Nederland was geëindigd, duidelijker had verwoord. Het ontdekken van die cesuur wordt nu wel geheel aan de opletende lezer overgelaten.

Duidelijk wordt dat Stikker, zoals hij ook zelf in zijn memoires vermeldt, geen partijman is